

تحریم الزویر (Elsevier) و

پیامدهای آن

به نام خدا

فهرست مطالب

۱.....	چکیده.....
۲.....	مقدمه.....
۲.....	تبیین موضوع.....
۱۲.....	جمع بندی و نتیجه گیری.....
۱۸.....	منبع و مأخذ.....

تحریم الزویر (Elsevier) و پیامدهای آن

چکیده

با توجه به نقش و اهمیت بانک‌های اطلاعاتی در زندگی علمی جامعه دانشگاهی و علمی کشور، گزارش حاضر به بررسی موضوع تحریم الزویر از سوی رؤسای دانشگاه‌های تهران می‌پردازد. بدین منظور ابتدا با معرفی تاریخچه مختصری از الزویر و تحریم دو دانشگاه ایرانی (دانشگاه‌های شهید بهشتی و مالک اشتر) توسط این شرکت انتشاراتی و عکس‌العمل سایر دانشگاه‌ها نسبت به این تحریم مورد بررسی قرار گرفته و در نهایت آثار و پیامدهای ممکن با بهره‌گیری از نظرات افراد مسئول و کارشناسان مورد تحلیل واقع شده است. تحقیق حاضر نشان می‌دهد که تحریم الزویر توسط رؤسای دانشگاه‌های تهران تصمیمی واکنشی و بازدارنده در برابر اقدام غیراصولی این شرکت انتشاراتی بوده است. با این همه اعمال و باقی بودن بر این تصمیم مستلزم تقویت زیرساخت‌های لازم، برنامه‌ریزی برای توسعه مجلات علمی داخلی و تقویت پایگاه استنادی جهان اسلام از یک‌سو و اصلاح آیین‌نامه‌های تحصیلات تکمیلی و ارتقای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها از سوی دیگر است.

مقدمه

در ۲۶ مهرماه ۱۳۹۰ به پیشنهاد رئیس دانشگاه تهران، دکتر فرهاد رهبر، در جلسه هم‌اندیشی رؤسای دانشگاه‌های کشور که با حضور وزیر علوم، تحقیقات و فناوری تشکیل شده بود و براساس نظر اکثریت رؤسای دانشگاه‌ها پایگاه علمی الزویر تحریم شد.^۱ تصمیم این جلسه، هیئت‌های ممیزه دانشگاه‌ها را ملزم می‌ساخت، از دادن امتیاز به مقالات علمی انتشار یافته در پایگاه الزویر خودداری کنند. این اقدام به دنبال آن صورت گرفت که انتشارات الزویر به دنبال تصویب قانون جدید تحریم اتحادیه اروپا علیه ایران، دسترسی دو دانشگاه شهید بهشتی و مالک اشتر به پایگاه اطلاعات علمی خود را مسدود کرد.

تبیین موضوع

۱. الزویر چیست؟

الزویر^۲ نام یکی از اولین‌ها و بزرگ‌ترین‌های دنیای نشر است که به چاپ مجلات علمی و شرح وقایع علمی می‌پردازد و در این راه نامدارانی همچون اسکالینجر، گالیه، اراسموس و دکارت با این مؤسسه همکاری داشته‌اند.

---

۱. به گفته رئیس دانشگاه تهران، «ارائه مقالات علمی به بیگانگان به منزله ساخت قصر علمی بیگانگان توسط خست‌های دانشمندان ایرانی است که این بنا با تحریم دانشمندان ایرانی فرو می‌ریزد».

محل اصلی مؤسسه در آمستردام، مرکز هلند قرار دارد، اما فعالیت مؤسسه به کشور مبدأ محدود نیست، بلکه در کشورهای آمریکا و انگلستان هم فعالیت‌های مهمی را دنبال می‌کند.

بنیانگذار مؤسسه، لوئیس الزویر این تجارت را در سال ۱۵۸۰ میلادی شروع کرد. این خاندان از دیرباز در کشور هلند به امر فروش و چاپ کتاب اشتغال داشته‌اند. با این همه سازمان امروزی الزویر در سال ۱۸۸۰ میلادی تأسیس شد و تولیدات اولیه آن را ژورنال لاسنت، سل و کتاب‌هایی شامل آناتومی‌گری و ساینس دایرکت که مجموع ژورنال‌های الکترونیکی بود، تشکیل می‌داد و در حال حاضر الزویر دادگان اینترنتی خود را با نام اسکوپوس ارائه کرده است.

این مؤسسه، به‌عنوان یک ناشر چند رسانه‌ای پیشرو، پیشتاز ارائه اطلاعات علمی و بهداشتی در دنیاست که بیش از ۲۰۰ هزار محصول و خدمت، شامل مجله، کتاب، محصولات و خدمات الکترونیکی و پایگاه‌های اطلاعاتی، ارائه می‌دهد و به بیش از ۳۰ میلیون دانشمند، دانشجو و متخصص عرصه بهداشت و اطلاعات در سرتاسر دنیا خدمت‌رسانی می‌کند. مرکز ثقل فعالیت مؤسسه الزویر انتشار کتاب و مجله علمی است و جالب توجه اینکه قدمت تقویت فرآیند پذیرش مقالات در انتشارات این مؤسسه از ۱۳۰ سال در گذشته است.

دفتر مرکزی کمپانی الزویر در آمستردام هلند بیش از ۷ هزار نفر از ۲۴ کشور جهان را در استخدام دارد و به‌واسطه تحویل موثق و معتبر مطالب تکنولوژیک نوظهور، محرک نوآوری افراد در دستیابی به نیازهای آنهاست.

الزویر محصولات و خدمات خود را در قالب دو بخش «علم و تکنولوژی» و «علوم بهداشتی» عرضه می‌کند، این مؤسسه در عرصه علم و تکنولوژی از خدمات بیش از ۱۰ میلیون پژوهشگر از ۴۵۰۰ مؤسسه تحقیقاتی دولتی و دانشگاهی، آزمایشگاه‌های تحقیقاتی، کتابخانه‌ها، پژوهشگران، مؤلفین و ویراستارها در ۱۸۰ کشور و در عرصه علوم بهداشتی از ۲۰ میلیون متخصص بهداشت، دانشجو، پژوهشگران پزشکی، شرکت‌های داروسازی، بیمارستان‌ها و مؤسسه‌های تحقیقاتی برخوردار است، که اسناد این عده از همکاران در قالب ۳۵ زبان زنده دنیا در اختیار الزویر قرار می‌گیرد.

الزویر نزدیک به ۲۰۰۰ مجله و ۲۰,۰۰۰ کتاب منتشر می‌کند و از طریق سرویس‌های اطلاعاتی الکترونیکی پیشرو نظیر «science direct» و «academicpress» که اولی امکان دسترسی کاربران را به حدود ۲۰۰۰ مجله علمی، فنی و پزشکی، به صورت تمام متن و بیش از ۵۹ میلیون چکیده مقالات علمی را فراهم می‌کند و ارتباط با مقالات بیش از ۱۲۰ ناشر دیگر را امکانپذیر می‌سازد و دومی، حدود ۶۰ سال است که اطلاعات مورد نیاز دانشمندان، محققان، مهندسان و متخصصان در صنعت و دانشگاه را ارائه می‌دهد و مشتمل بر بیش از ۱۶۷۰۰۰ مقاله از حدود ۲۵۰ نشریه است.

پوشش موضوعی کتب و مقالات الزویر وسیع و فراگیر است و زمینه‌های مختلفی همچون کشاورزی و علوم زیستی، هنرها و علوم انسانی، بیوشیمی، ژنتیک و زیست‌شناسی مولکولی، تجارت، مدیریت و حسابداری، مهندس شیمی، شیمی، علوم

تصمیم‌گیری، زمین و علوم سیاره‌ای، اقتصاد، اقتصادسنجی و مالی، انرژی، مهندسی، محیط زیست، ایمنی‌شناسی و میکروبیولوژی، علوم مواد، ریاضیات، پزشکی و دندانپزشکی، علوم اعصاب، پرستاری، فارماکولوژی، سم‌شناسی و علوم دارویی، فیزیک و ستاره‌شناسی، روان‌شناسی، علوم اجتماعی، دامپزشکی و علوم دامی را دربر می‌گیرد.

۲. جایگاه مجلات الزویر در مقایسه با سایر مجلات علمی بین‌المللی برای دانشمندان و پژوهشگران ایرانی

میزان پرداخت‌های صورت گرفته برای چاپ مقاله در مجلات علمی بین‌المللی، اشتراک مجلات مذکور و استفاده از پایگاه‌های علمی مختلف می‌تواند به‌عنوان یکی از شاخص‌های تعیین‌کننده جایگاه و نقش یک پایگاه علمی نسبت به دیگر پایگاه‌های علمی باشد. از این منظر طبق گزارش پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران در سال ۲۰۱۱ برای اشتراک مجلات پایگاه‌های مختلف علمی بالغ بر ۲۳۰ میلیارد ریال به‌صورت متمرکز و علاوه‌بر پرداخت‌های موردی دانشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی پرداخت شده است که حدود ۱۱۹ میلیارد ریال آن (۵۲ درصد) مربوط به انتشارات الزویر است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که در وضعیت موجود الزویر به تنهایی بیش از تمامی پایگاه‌های اطلاعاتی مشابه با دانشمندان و پژوهشگران ایرانی دادوستد علمی دارد و به این لحاظ تحریم یک‌طرفه آن می‌تواند محل تأمل جدی قرار گیرد.

۳. واکنش‌ها به تحریم الزویر

پیشنهاد رئیس دانشگاه تهران و پذیرش آن از سوی رؤسای دانشگاه‌ها، هر چند که به گفته معاون پژوهشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری به مرحله قطعیت نرسیده است، با این همه با واکنش‌های مختلفی، روبرو بوده است، که از جمله آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- انجمن فیزیک ایران تصمیم رؤسای دانشگاه‌های کشور مبنی بر تحریم مؤسسه الزویر را تأمین‌کننده مصالح علمی کشور نمی‌داند. این باور انجمن فیزیک ایران بر دلایلی به شرح زیر مبتنی است:

یکم - این تصمیم با سیاست‌های راهبردی جمهوری اسلامی ایران مبنی بر عدم استقبال از تحریم‌های تحمیلی و انزوایی علمی در تعارض است.

دوم - اقدام به تحریم از سوی دانشگاه‌های ایران، مستقل از مطلوب بودن آن، زمانی مؤثر است که از طریق آن بتوان به طرف مقابل زیان قابل توجهی، بیش از خسارات وارده به طرف خودی، وارد کرد.

سوم - در شرایطی که سهم ایران از تولید علم جهانی، علیرغم رشد چشمگیر آن در سال‌های اخیر، هنوز حدود یک درصد است و مابقی آن در دیگر کشورهای جهان تولید می‌شود، کاهش داوطلبانه ارتباطات علمی ضربه گسترده‌ای به پیشرفت علمی ما خواهد زد و به هیچ وجه مصالح ما را تأمین نمی‌کند.

- بسیج دانشجویی پردیس دانشکده‌های فنی دانشگاه تهران، ضمن اینکه اقدام انتشارات الزویر در تحریم دو دانشگاه ایران را خلاف اخلاق آکادمیک عنوان کرده است، رئیس دانشگاه تهران را مخاطب قرار داده و از ایشان پرسیده است که:

یکم - در شرایطی که برخلاف تصریح آیین‌نامه وزارت علوم، پذیرش «مقاله ISI» شرط دفاع از پایان‌نامه دکترا محسوب می‌شود، آیا بهتر نیست به‌جای تحریم یک پایگاه علمی مانند الزویر به‌دنبال جلوگیری از اشتهای روزافزون چاپ مجله در مجلات تحت نمایه ISI باشیم؟ تحریم یک انتشاراتی که ناشر بسیاری از مجلات معتبر در حوزه‌های مهندسی و علوم پایه محسوب می‌شود، جز افزایش فشار کاذب بر دانشجویان دوره دکترا چه حاصلی دارد؟

دوم - به اذعان جنابعالی [رئیس دانشگاه تهران]، «یک سال و نیم طول می‌کشد تا اشکالات مقالات اعضای هیئت علمی داخل کشور درآورده شود و این درحالی است که همین مقاله در صورت ارسال به پایگاه‌های علمی بین‌المللی در مدت زمان ۴ تا ۶ ماه به انجام می‌رسد». این اظهارنظر درحالی است که در آیین‌نامه فعلی تمدید قرارداد و ارتقای اعضای هیئت علمی دانشگاه تهران پذیرش حداقل دو مقاله تحت نمایه ISI شرط ضروری ارتقا تلقی می‌شود.

سوم - آیا می‌توان صرفاً از دستاوردهای علمی بیگانگان سود جست و از ارائه دستاوردهای علمی به آنها جلوگیری کرد؟ دیگر آنکه چگونه می‌توان از یک‌سو به‌دنبال پرچمداری علم در آینده نزدیک جهان بود و از سوی دیگر از ارائه دستاوردهای علمی به جهانیان اجتناب کرد؟ ... همچنین آیا ارائه دستاوردهای علمی ما به آنها تنها از طریق مجلات تحت نشر انتشارات الزویر صورت می‌گیرد؟

- سایت «تریبون مستضعفین» تحریم الزویر از سوی رؤسای دانشگاه‌های ایران را «خودتحریمی» دانسته و دلایل دیگری را برای اثبات ادعای خود مطرح ساخته است که علاوه بر موارد پیش‌گفته توسط سایر دین‌فغان، می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

یکم - چاپ مقالات ایرانیان سالیانه به میزان یک درصد مقالات منتشر شده در جهان است و تعداد مقالات چاپ شده توسط دانشمندان ایرانی در مجلات الزویر نیز همین یک درصد است. بنابراین حتی اگر تصمیم اخیر رؤسای دانشگاه‌های ایران به‌طور کامل و جامع برآورده شود، آسیبی به الزویر وارد نخواهد شد، هرچند که امکان رقابت و حضور در عرصه بین‌المللی از دانشمندان ایرانی سلب خواهد شد.

دوم - مقالات علمی از سوی نویسنده یا نویسندگان به‌طور مستقیم به مجله مورد نظر فرستاده می‌شود و در این میانه الزویر به‌عنوان ناشر مجله هیچ‌گونه دخالتی در چاپ شدن یا چاپ نشدن مقاله ندارد. در این حال تحریم الزویر به معنی تحریم حدود ۲۰۰۰ مجله علمی است که الزویر ناشر آنهاست.

سوم - تحریم الزویر، مانع از آن می‌شود که حاصل سال‌ها تجربه دیگران به راحتی و رایگان به داخل کشور منتقل شود. علاوه بر این، تحریم الزویر محققان و دانشمندان ایرانی را از داوری علمی قوی، جدی و مجانی دانشمندان خارجی محروم می‌سازد و به تبع آن از دقت و کیفیت کار علمی دانشمندان ایرانی می‌کاهد.

چهارم - افت شدید تعداد مقالات علمی بین‌المللی (و به تبع آن کاهش جدی آمار تولید علم کشور) پیامد دیگری است که از تحریم الزویر ناشی می‌شود. ضمن اینکه

این تحریم، ارتقای اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های ایران را نیز با کندی و تأخیر مواجه خواهد کرد.

پنجم - تحریم دو دانشگاه ایرانی توسط الزویر، دسترسی این دو دانشگاه را به آخرین تولیدات علمی جهان با مانع مواجه می‌کند. اما تحریم الزویر توسط دانشگاه‌های ایران، با سلب امکان دسترسی از همه پژوهشگران و دانشمندان کشور این نارضایتی را به جامعه علمی کشور تعمیم می‌دهد، در شرایطی که مسبب این نارضایتی، دیگر نه الزویر، بلکه وزارت علوم و رؤسای دانشگاه‌های ایران هستند. این نارضایتی می‌تواند شکل حادثتری نیز به خود بگیرد و آن اینکه الزویر در اقدامی متقابل دسترسی تمامی دانشگاه‌های ایران را به انتشارات خود مسدود سازد.

۱-۳. موافقان تحریم الزویر

تصمیم به تحریم الزویر از سوی رؤسای دانشگاه‌های ایران، البته موافقانی نیز دارد. این گروه از دینفعان استدلال می‌کنند که:

یکم - واکنش قاطع و مقابله به مثل در تعامل با دنیای خارج، اصل اساسی است. به‌زعم این گروه از دینفعان، اگر اقدام الزویر باعث شده است که جمعی از محققان دانشگاهی کشور از دسترسی به منابع علمی محروم شوند، باید به راهکارهایی متوسل شد که طرف مقابل نیز نتواند از دستاوردهای محققان ایرانی استفاده کند.

دوم - اقدام به تحریم الزویر می‌تواند به تقویت مجلات داخلی بیانجامد.

سوم - مشکلات ناشی از الزام پرداخت هزینه - که بعضاً برای چاپ هر صفحه

۶۰ دلار هزینه دربردارد - از جمله دلایل موافقان این تحریم است، به‌خصوص که از

نظر عده‌ای دیگر از موافقان برای انتشار دستاوردهای علمی ایرانیان، «بلندگوهای بهتری در دنیا» وجود دارد که «تعدادشان هم کم نیست» و شاید به همین دلیل است که گفته می‌شود «آنها حتی باید به دنبال این باشند که دستاوردهای پژوهشی ایران را ترجمه کنند».

۲-۳. وجه قانونی موضوع

بررسی قوانین و آیین‌نامه‌های (مصوب جلسه ۶۸۴ مورخ ۱۳۸۹/۱۲/۱۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی و آیین‌نامه مدیریت دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی مورخ ۱۳۷۰/۴/۱۱) مدیریت دانشگاه‌ها نشان می‌دهد رؤسای دانشگاه‌ها در امور مربوط به آموزش و پژوهش تنها مسئولیت تعیین خط‌مشی اجرایی دانشگاه در قالب سیاست‌های علمی، آموزشی و پژوهشی دانشگاه متبوع را برعهده دارند و بنابراین چنین اختیاری از حوزه مسئولیت‌های ایشان خارج است؛ علاوه بر آن مطابق با تبصره «۱» ماده (۲) آیین‌نامه ارتقای مرتبه اعضای هیئت علمی مرجع تعیین اعتبار علمی مجله‌های داخلی، وزارت علوم، تحقیقات و فناوری یا وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و مرجع تعیین اعتبار مجله‌های خارجی هیئت‌های ممیزه دانشگاهی هستند.

براین اساس رؤسای دانشگاه‌ها تنها می‌توانند موضوع تحریم ناشر یا ناشرانی همچون الزویر را به مراجع ذیصلاح پیشنهاد دهند که این پیشنهاد حسب مورد می‌تواند پذیرفته شود و یا بعضاً به دلایلی مورد توجه قرار نگیرد. اما اگر هم این پیشنهاد توسط مرجع ذیربط پذیرفته شود، ناگزیر باید معطوف به آینده باشد، نه اینکه امتیاز مقالات انتشار یافته و یا در دست انتشار برای ذینفعان نادیده گرفته شود.

۳-۳. نظرات مسئولین و افراد خبره

در جلسه‌ای که در تاریخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۰ با حضور چند تن از مسئولان وزارتخانه‌های علوم، تحقیقات و فناوری و بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی و دانشگاه‌ها و کارشناسان گروه آموزش و تحقیقات دفتر مطالعات اجتماعی در مرکز پژوهش‌های مجلس^۱ تشکیل شد، ابعاد مختلف موضوع تحریم الزویر توسط رؤسای دانشگاه‌های تهران مورد بررسی قرار گرفت که خلاصه نظرات حاصل از این نشست را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

۳-۳-۱. ماهیت تصمیم

هر چند که تحریم الزویر توسط رؤسای دانشگاه‌های تهران با هدف مقابله به مثل و حمایت از دانشگاه‌های تحریم شده اتخاذ تصمیم شده است ولی تاکنون اقدامی مبنی بر عملیاتی نمودن آن از سوی وزارت علوم صورت نگرفته است.

---

۱. اعضای شرکت‌کننده در جلسه عبارتند از: جعفر مهاد (رئیس مرکز منطقه‌ای پایگاه استنادی جهان اسلام)، سعدان زکایی (عضو هیئت علمی دانشگاه خواجه نصیرالدین طوسی)، حمید میرزاده (عضو هیئت علمی دانشگاه صنعتی امیرکبیر)، احمد شعبانی (رئیس دانشگاه شهیدبهشتی)، حسین نادری‌منش (معاون آموزشی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری)، سیدامید فاطمی (رئیس پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات)، فریبرز درتاج (معاون پژوهشی دانشگاه علامه طباطبائی)، فاطمه فهیم‌نیا (رئیس کتابخانه مرکزی دانشگاه تهران)، مسعود نوروزیان (مدیرکل دانشگاه آزاد اسلامی)، حمید مهدقلی (مدیر کتابخانه مرکزی دانشگاه صنعتی شریف)، محمدمهدی غفاری (عضو فرهنگستان علوم)، احمد داوری (مدیرگروه آموزش و تحقیقات مرکز پژوهش‌های مجلس)، احمد خدادادی (پژوهشگر)، فرهاد نصرتی (پژوهشگر)، محمد عزیزی (پژوهشگر)، فاطمه سبزلعی (پژوهشگر).

۲-۳-۳. آثار این تصمیم در سطح بین‌المللی

۱. تصمیم رؤسای دانشگاه‌های تهران درخصوص تحریم الزویر متضمن این پیام به دنیاست که ما نیز می‌توانیم در برابر اقدامات ناعادلانه و غیرعلمی دشمنان عمل متقابل داشته باشیم.

۲. اعلان این تصمیم دربرگیرنده آثار مثبت سیاسی در سطح بین‌الملل و موجب تقویت قدرت چانه‌زنی مسئولین ایرانی در برابر طرف مقابل بوده است.

۳. با توجه به اینکه در عصر حاضر علم مظهر اقتدار است بنابراین امکان انفکاک آن از سیاست وجود ندارد. بنابراین بجاست که مسئولین در برابر تهدیدات و اقدامات متخاصمانه خارجیان با اقتدار، توان، با تدبیر، درایت و هوشمندانه برخورد نمایند.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

تعامل دانشمندان، دانشگاهیان و دانشجویان ایرانی با الزویر بیشتر به‌خاطر وسعت دامنه فعالیت و امکاناتی است که این نهاد در سراسر جهان در اختیار دارد. استفاده از پایگاه‌های اطلاعات علمی الزویر، کار تحقیق را بر محققان آسان می‌سازد، کثرت مجلات علمی منتشره توسط الزویر، چاپ مقالات علمی اعضای هیئت علمی و دانشجویان ایرانی را که از محدودیت نشریات علمی داخلی رنج می‌برند و یا تحت تأثیر الزامات دانشگاهی به نشر مقاله در مجلات خارجی ملزم هستند در مجلات خارج از کشور تسهیل می‌کند، امکان عضویت در هیئت‌های داوری مقالات و کتاب‌های درحال انتشار را برای دانشمندان ایرانی و اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها

فراهم می‌سازد، که با این همه در شرایطی که ایران بنا بر اعلام مقامات رسمی طی سال‌های اخیر به بالاترین میزان رشد تولیدات علمی در جهان دست یافته است و مبتنی بر اهداف سند چشم‌انداز می‌بایست تا چهارده سال آینده به رتبه اول اقتصادی، علمی و فناوری در منطقه آسیای غربی دست پیدا کند، بسیار حائز اهمیت است.

اما نکته قابل توجه اینکه، تحریم الزویر توسط دانشگاهیان ایران تحریمی واکنشی است، که به دنبال اقدام الزویر مبنی بر مسدود کردن دسترسی دو دانشگاه شهید بهشتی و مالک اشتر به پایگاه‌های اطلاعاتی خود صورت گرفت.

اقدام الزویر به تبعیت از تصمیمات سیاسی دولت‌های آمریکا و اتحادیه اروپا در حالی صورت می‌گیرد که بنابر کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی، دسترسی آزاد و یکسان به اطلاعات برای تمامی کشورهای عضو سازمان ملل متحد حقی طبیعی محسوب شده است. بر همین اساس هم هست که رئیس انجمن فیزیک ایران در نامه‌ای به‌عنوان مدیریت «الزویر» این اقدام را مغایر با اصول متعارف دانشگاهی و همزیستی علمی و بین‌المللی دانسته و لغو این تصمیم را خواستار شده است. از نظر رئیس انجمن فیزیک ایران اقدام مؤسسه انتشاراتی الزویر، اقدامی «غیرحرفه‌ای و مصداق نقض میثاق متعارف و عرف شناخته شده بین‌المللی در تبادل آزاد اطلاعات علمی به‌عنوان میراث مشترک بشریت» است و به همین لحاظ آن انجمن از تمامی انجمن‌ها و تشکل‌های علمی داخلی، جامعه دانشگاهی کشور، به‌ویژه اعضای هیئت علمی و مدیریت در دانشگاه مشمول تحریم درخواست کرده است که از همه اهرم‌های قانونی و رویه‌های عرفی علمی جهانی برای رفع این تبعیض استفاده کنند.

بر این اساس در خصوص تحریم الزویر، با توجه به جایگاه این نهاد انتشاراتی از یکسو و نیازهای صوری و واقعی کشور و مبتنی بر اظهارنظرهایی که صورت گرفته است، لازم است به ملاحظات چند به شرح زیر اشاره شود:

یکم - ارزیابی هر اقدام، علی‌القاعده باید با توجه به خالص آثار و پیامدهای آن اقدام صورت گیرد. به بیان دیگر در صورتی که اجرای یک تصمیم - اقدام - اثربخش نباشد، پرداختن به آن بیهوده است و حداقل نتیجه اقدام بیهوده دست نیافتن به منفعت مورد انتظار است، هرچند زیان‌بخش بودن اقدام بیهوده بیش از منفعت نداشتن آن محتمل است.

در همین ارتباط توجه به سهم تولید علم ایران در قیاس با تولید علم جهان که از ۰/۲۹ درصد در سال ۱۳۸۲ (۲۰۰۳ میلادی) به ۱/۲۷ درصد سال ۱۳۹۰ (۲۰۱۱ میلادی) رسیده است، تأمل‌برانگیز است، چرا که بزرگ‌ترین مؤلفه این رشد جالب توجه، شمار مقالات چاپ شده در مجلات علمی بین‌المللی است.^۱

دوم - تحریم اعلام شده ازسوی رؤسای دانشگاه‌ها معطوف به چاپ مقالات محققان و دانشمندان ایرانی در مجلات الزویر است، اما استفاده از پایگاه‌های اطلاعاتی آن همچنان برای دانشگاهیان ایران - جز در دو دانشگاه تحریم شده ازسوی الزویر - امکانپذیر است، مگر اینکه الزویر نیز در آینده به مقابله با مثل با تصمیم رؤسای دانشگاه‌های ایران پردازد.

1. http://www.isc.gov.ir/Shownews.aspx?n_code=320

سوم - جایگزینی مجلات علمی خارجی دیگر به جای مجلات الزویر، به خصوص اگر هم سطحی مجلات مطمح نظر باشد به سادگی امکانپذیر نیست، که اگر جز این بود دانشمندان ایرانی هیچگاه پرداخت هزینه‌های نسبتاً گزاف چاپ در الزویر را تقبل نمی‌کردند و به رقبای آنها روی می‌آوردند.

چهارم - جایگزینی مجلات علمی - پژوهشی داخل کشور به جای مجلات علمی تحریم شده حداقل در کوتاه‌مدت موضوعیت ندارد، زیرا اولاً میزان ارجاع، تعیین‌کننده ارزش مقاله است و انتشار مقاله به زبان فارسی بسیاری از دانشمندان و دانشگاهیان خارج کشور را از دسترسی به مقالات دانشمندان، دانشگاهیان ایرانی باز می‌دارد، ثانیاً تعداد مجلات علمی - پژوهشی در داخل کشور چه به لحاظ تعداد و چه به لحاظ دربر گرفتن رشته‌های مختلف علمی محدود است و پاسخگوی تعداد رو به رشد مقالات نمی‌تواند باشد، به خصوص که در حال حاضر نیز انتشار مقاله در یک نشریه علمی - پژوهشی داخل کشور بعضاً بیش از یک سال طول می‌کشد.

پنجم - مسئله تولید علم از انتشار و ترویج آن جداست. بر این اساس دانشمندان و دانشگاهیان ایران در عین تحریم الزویر می‌توانند همچنان با سرعت به تولید علم ادامه دهند، اما باید توجه داشته باشند که اولاً این علم تولید شده باید «علم نافع» برای جامعه ایران باشد والا بعید است که بی‌امکان نشر بتواند مورد استفاده خارجیان قرار گیرد. ثانیاً باید پذیرفت که رتبه کشور در ارزیابی‌های بین‌المللی مخدوش شود و کسب جایگاه بیست و دوم در تولید علم جهانی و رتبه اول در رشد تولیدات علمی ارزش و به تبع آن افتخار آفرین تلقی نشود، ثالثاً در آیین‌نامه‌های آموزشی و ارتقای

فراغت از تحصیل دانشجویان از یکسو و ارتقای اعضای هیئت علمی از سوی دیگر به نشر مقاله در مجلات خارجی منوط و موکول نشود.

هشتم - اگر انتشار مقالات دانشمندان ایرانی در الزویر تأمین خشت برای ساخت قصر علمی بیگانگان است؛ چرا فقط باید نشریات الزویر مورد تحریم قرار گیرد، بلکه این تحریم باید متوجه همه نشریات خارج کشور باشد و از آن مهمتر جلوگیری از صدور خشت علمی ایرانیان ایجاب می‌کند که جلوی انتشار اینترنتی مقالات و انتشار مجلات علمی به زبان‌های خارجی در داخل کشور نیز گرفته شود.

هفتم - به‌رغم سیاست کلی برای بومی‌سازی علم در کشور، واقعیت این است که حرکت جامعه ایرانی همچنان در مسیر غالب جهانی است و به‌تبع آن ارزیابی‌های انجام شده نیز براساس ضوابط و معیارهای معمول جهانی صورت می‌گیرد. از این منظر می‌توان گفت که تصمیم رؤسای دانشگاه‌های ایرانی - که بیشتر نه از سر تدبیر بلکه از غلبه احساس ناشی شده است - اثر محسوسی بر جامعه علمی جهانی نخواهد گذاشت، حال آنکه فشارهای مادی و معنوی زیادی بر جامعه علمی ایران تحمیل خواهد کرد، به این لحاظ عنوان «خودتحریمی» بر این اقدام، عنوان غریبی نیست. به‌خصوص که دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی توانسته است از طریق به‌کارگیری وکیل بین‌المللی و انجام مکاتبات و مذاکرات مؤثر و موفق رفع تحریم نماید و البته مسئولین وزارت علوم و دانشگاه‌های تحریم شده نیز می‌توانند از تجربیات موفق آنها در این زمینه بهره‌گیرند.

هشتم - نظر به اینکه درحال حاضر حق استفاده از بانک‌های اطلاعاتی به‌صورت پرداخت حق عضویت و بدون توجه به میزان استفاده صورت گرفته و هر دانشگاهی

به صورت جداگانه مشترک شده و در نتیجه هزینه‌های زیادی را متوجه دانشگاه‌ها بدون در نظر گرفتن نیاز و مصرف واقعی آنها دربر دارد، لذا پیشنهاد می‌شود به جای عضویت متوازی دانشگاه‌های مختلف در بانک‌های اطلاعاتی، تعیین قراردادهای آینده به صورت جواز ملی^۱ باشد^۲ تا با یک قرارداد همه دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی از خدمات فوق بهره‌مند شوند.

آخرین و نه کم‌اهمیت‌ترین نکته آن است که اگر قرار است چنین تحریم‌هایی را انجام دهیم باید به چنین زیرساخت‌هایی توجه کنیم:

۱. آیین‌نامه‌های آموزشی برای فارغ‌التحصیلی دانشجویان در مقاطع تحصیلات تکمیلی و آیین‌نامه‌های استخدامی و ارتقای هیئت علمی دانشگاه‌ها در وضعیت فعلی اهمیت زیادی به چاپ مقاله در نشریات خارجی داده‌اند. بنابراین لازم است آیین‌نامه‌های موجود اصلاح شود و مورد بازنگری قرار گیرد.

۲. با توجه به راه‌اندازی پایگاه علمی بین‌المللی جهان اسلام (ISC)، لازم است تمهیداتی اندیشیده شود که توجه دانشمندان تمامی کشورهای اسلامی به پایگاه مذکور معطوف شود، با این هدف که پایگاه استنادی علم جهان اسلام به صورت تدریجی جایگزین پایگاه‌های علمی وابسته به غرب شود.

۳. نظر به مأموریت مراکز مختلف اسناد و پایگاه اطلاعات علمی در کشور و امکان تحریم و یا تحدید دسترسی‌ها به پایگاه‌ها و منابع مختلف علمی توسط غرب،

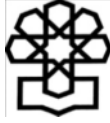
1. National license

۲. منتها خطر چنین نوع قراردادی آن است که در صورت تحریم همه دانشگاه‌ها محروم می‌شوند.

ترتیبی اتخاذ گردد تا با ایجاد بانک اطلاعاتی در رشته‌های مختلف علمی از منابع مختلف علمی موجود در دنیا ذخیره‌سازی و تهیه آرشیو صورت گیرد.

منبع و مأخذ

http://www.isc.gov.ir/Shownews.aspx?n_code=320

شماره مسلسل: ۱۲۳۴۸

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: تحریم الزویر (Elsevier) و پیامدهای آن

نام دفتر: مطالعات اجتماعی (گروه آموزش و تحقیقات)

تهیه و تدوین‌کنندگان: احمد داوری، محمد عزیزی

ناظر علمی: علی اخوان بهبهانی

متقاضی: احمد توکلی (رئیس مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی)

ویراستار تخصصی: ———

ویراستار ادبی: ———

واژه‌های کلیدی:

۱. بانک‌های اطلاعاتی

۲. تحریم

۳. الزویر

۴. رؤسای دانشگاه‌ها

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۲/۳